جشن های ملی ایرانیان

پژوهش و تألیف :
رضا دشتی

مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی پازینه

۱۳۸۶

www.ketab.ir

سرشناسه: دشتی، رضا، - ۱۳۵۲
عنوان و پدید آور: جشنهای ملی ایرانیان / پژوهش و تالیف رضا دشتی
مشخصات نشر: تهران: پازینه، ۱۳۸۳.
مشخصات ظاهری: ص ۱۳۲
قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال شابک: 964-9922-09-1
یادداشت کلی : فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
یادداشت : کتابنامه: ص. ۱۲۶ – ۱۲۱؛ همچنین به صورت زیر نویس
موضوع: جشنها – ایران
موضوع: جشنها—ایران – تاریخ
موضوع: گاهشماری – ایران
رده بندی کنگره: GT ٤٨٧٤/آ٢د٥
رده بندی دیویی: ٣٩٤٢٦٩٥٥
شماره کتابخانه ملی: ۳۷۶۶۹ – ۸۳ م

انتشارات پازینه

عنوان کتاب: جشنهای ملّی ایرانیان
پژوهش و تألیف : رضا دشتی
ناشر: مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی پازینه
لیتوگرافی: غزال
چاپ: غزال
صحافی: توسعه
طرح روی جلد: علیرضا دهقان
حروفچینی و صفحه آرایی: ط.دریائی، ۰۹۱۲۳۰۲۵۸۷۲
شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه
قیمت: ۲۰۰۰۰ ریال
نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۶
نشانی ناشر: تهران، میدان انقلاب، خ کارگر جنوبی، پایین تر از وحید نظری، بن بست گشتاسب، پلاک ٦٦، طبقه همکف
شماره تلفن: ۸۸۰۰۶۶۲۶ ، ۰۹۱۲۱۰۵٤۰۹۸، ٦٦٩٦١٥٢٢، ۷ – ٦٦٩٧٥٢٤٦
شماره شابک: ۱-۰۹-۹۹۲۲-۹٦٤

حق چاپ محفوظ است

www.ketab.ir

فهرست مطالب

مقدمه ناشر ۵
پیشگفتار ۷
مقدمه ۹
بخش اول: بررسی جشن و جایگاه جشن ها در فرهنگ ایران زمین ۱۱
دسته بندی و رده بندی جشن های ملی ایران ۱۶
الف) جشن های ماهیانه ۱۷
ب) جشن های سالیانه ۱۹
ج) جشن های فصلی ۱۹
بخش دوم: نوروز و دیگر جشن های بهاره ۲۱
فصل اول: پیدایش نوروز ۲۳
فصل دوم: برگزاری نوروز قبل از اسلام ۲۸
فصل سوم: برگزاری نوروز در دوران اسلام ۳٤
فصل چهارم: چگونگی برگزاری نوروز در دوران اسلامی ۳٦
فصل پنجم: نوروز در آیینه روایات اسلامی ٤٥
فصل ششم: نقش و جایگاه نوروز در میان مردمان آسیای مرکزی و قفقاز ۵۲
فصل هفتم: سایر آیین های نوروزی و جشن های فروردین ماه ۵٦
۱- هفت سین ۵٦
۲- نوروز بزرگ یا نوروز خرداد ٦۳
۳- آیین شش بدر ٦٦
٤- آیین سیزده بدر ٦۹
فصل هشتم: سایر جشن های بهاره ۷۱
۱- اردیبهشتگان ۷۱
۲- خوردادگان ۷۱
بخش سوم: جشن های تابستان ۷٤
فصل اول: جشن تیرگان ۷٤
فصل دوم: جشن امردادگان ۷۹
فصل سوم: جشن شهریورگان ۸۰
بخش چهارم: جشن های پاییزه ۸۲
فصل اول: جشن مهرگان ۸۲
فصل دوم: جشن آبانگان ۹۲
فصل سوم: جشن آذرگان ۹٤

www.ketab.ir

بخش پنجم: جشن های زمستان ۹۸
فصل اول: جشن های دیگان و شب یلدا ۹۸
فصل دوم: جشن های بهمن ماه ۱۰۲
۱- جشن بهمنگان ۱۰۲
۲- جشن سده ۱۰۶
۳- جشن آبریزان ۱۱۲
فصل سوم: جشن های اسفند ماه ۱۱۳
۱- سپندار جشن یا جشن زنان ۱۱۳
۲- جشن سوری یا چهارشنبه سوری ۱۱۵
بخش ششم : گاهنبارها یا جشن های فصلی ۱۱۸
فهرست منابع و ماخذ ۱۲۱
فهرست کتب برگزیده انتشارات پازینه ۱۲۸

www.ketab.ir

مقدمه ناشر

یا مقلب القلوب و الابصـــار
یـا مـدبر اللیل و النهـــار
یا محول الحول و الاحوال
حول حالنا الی أحسن الحال

نو بهار ست در آن کوش که خوشدل باشی — که بسی گل بدمد باز و تو در گل باشی
در چمن هـر ورقـی دفتر خالـی دگـرست — حیف باشـد کـه ز کـار همه غافل باشی

(حافظ)

بنیاد و منشأ جشن بر نیروهایی است کـه بـالقوه در اشـخاص ذخیـره شـده و بـه صورت حرکات و اعمال و گفتار نشاط انگیز در جامعهٔ انسانی، از افـراد بـه یکـدیگر منتقل می گردد.

برای تحقق چنین هدفی، انسان ها،مناسبت های زاینده، و پویا را چه در زمینه هـای فرهنگی و چه در زمینه‌های اقتصادی مستمسک قرار داده، گـاه و بیگـاه بـه صـورت دوره‌ای و از پیش تعیین شده یا به طور اتفاقی، جشن‌هایی را برگزار می‌کنند.

در سرزمین ایران برای وقایع عمدهٔ مذهبی، حـوادث مهّـم طبیعـی، همـــر گزینـی، تعلیم و تربیت اعمال بنیادی در امور تولیدی مسلط برجامعه یعنی دامداری، کشاورزی و ... جشنهای وسیع و گسترده ای برگزار می کنند که توضیح هر یک از آن ها در قالب جشن های: مذهبی، تاریخی، عامه، شغلی، ... نگارش و تألیف کتاب مستقلی را طلب می کند: به هر حال کتاب حاضـر، فـشرده جـشنهای ملّـی ایرانیـان اسـت کـه توسّـط پژوهشگر فرزانه جناب آقای رضا دشتی به رشته تحریر در آمده است که قابل استفاده، همگان می باشد.

آنچه که قابل ذکر است راز ماندگاری برخی از جشن ها از جمله برگـزاری جـشن نوروز را باید در سنّت فرهنگی اسلام هم جستجو کرد.

www.ketab.ir

زیرا آموزه های دینی و کتاب مقدس اسلام «قرآن کریم» به بهار و رستاخیز طبیعت و بطور کلی رستاخیز انسانی جایگاه ویژه ای بخشیده است. گذشته بر این، نحوهٔ برخورد و برداشت پیشوایان دینی از سنت های حسنه، به پایداری و تداوم آن ها کمک های شایانی کرده است.

یکی از اندرزهای حضرت علی(ع) خطاب به مالک اشتر آمده است:

«ای مالک، سنت نیکی را بزرگان این امّت با عمل خود آن را امضاء کرده اند موجبات الفت و انس در میان مردمان گشته و مردم بر محور آن به صلاح رسیده اند مشکن». آری آیین‌هایی نوروزی دارای مؤلفه های عقلانی و عقلایی طبیعت دوستی (پرورش گل و گیاه و درخت، گشت و گذار در طبیعت و ...) صلّه رحم «دید و بازدید، احترام به بزرگتران، رفع کدروت و کینه ها و بطور کلی تجدید دوستی ها و استحکام خانواده و ...) و پاکیزگی (تمیز کردن محیط زیست، بدن، پوشیدن لباس های نو و ...) ... و عناصر زنده و پویایی است که در هر یک از آنها اهداف و آرمانهای مثبتی نهفته است. هر چند گروهی این سنت حسنه را بارگه ها و اعمالی از خرافه و عناصر و مؤلفه های غیر عقلانی و عقلایی همراه می کنند که قابل تأمل و امعان نظر دستگاهها و سازمان های فرهنگی مسئول است.

برای حسن ختام می توان گفت:

آیین های نوروزی از کهن ترین جشن های ملّی در جهان است که تداوم بخش فرهنگ ایرانیان و به طور کلی انسجام بخش هویت ایران اسلامی است.

والعاقبة للمتقین

سیّد علی اصغر شریعت زاده

مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی پازینه

www.ketab.ir

پیشگفتار

از آنجایی که امروزه تقریباً تمامی جشن های ملی ایران به جز چند مورد (نوروز، یلدا، چهارشنبه سوری) همگی به دست فراموشی سپرده شده اند و از جشن های به جای مانده کمتر شناختی در میان عامه مردم وجود دارد و در واقع فلسفه وجودی جشن ها، ناشناس مانده و مردم مثلاً شب یلدا را صرفاً به این دلیل که طولانی ترین شب سال است جشن مختصری در حدّ شب نشینی برگزار می کنند و از سایر دلایل وجودی و فلسفه آن غافل هستند، ایجاب می کرد که در قالب یک اثر تحقیقی و پژوهشی به شناخت فلسفه وجودی جشن های به جای مانده و شناسایی و معرفی جشن های از یاد رفته پرداخته شود تا شاید زمینه ای برای معرفی کردن هر چه بیشتر فرهنگ پربار ایران اسلامی و نشان دادن پیشینهٔ غنی آن به نسل پر امید و جوان کشور باشد، شاید با اتکاء به این فرهنگ اصیل و غنی، زمینهٔ مبارزه با تهاجم فرهنگی (فرهنگ منحط غرب) هرچه بیشتر فراهم شود.

امّا در راستای معرفی جشن های ایرانیان که خود رمز نشاط، شادابی و غرور ملی بوده اند مشکلات عدیده ای وجود داشته و دارد، از جمله اینکه امروزه بعضی متأسفانه اهمیت دادن به مقولهٔ جشن آن هم از نوع ایرانی و اصیل آن را نشانه های دوران سلطنت شاهان بر ایران می دانند.

دیگر اینکه منابع و مآخذی که در خصوص جشن ها بتوان مورد استفاده قرار داد کمتر در دسترس قرار دارند و به سختی می توان از کتابخانه های حتی مراکز علمی و دانشگاهی هم، تهیه کرد، همچنین از آنجایی که زرتشتیان گروهی از ایرانیان هستند که توجه بیشتری به جشن های ایرانی دارند (به لحاظ اینکه پاره ای از جشن ها جزء آداب دینی و مذهبی آنان است و یا ریشه های مذهبی دارند) دسترسی به این اقلیت که بیشتر

www.ketab.ir

در مرکز ایران (کرمان و یزد و ...) و تهران ساکنند معمولاً کمتر مایل به پاسخ و همکاری در این خصوص هستند.

به هر حال در پایان این پیشگفتار بر خود فرض می داند که از تمامی عزیزانی که به نحوی در شکل گیری این اثر همکاری نمودند صمیمانه قدردانی شود، در پایان رجاء واثق دارد که اساتید، دانشجویان و خوانندگان محترم کاستی های این اثر را به دیدهٔ اغماض بنگرند و با راهنمایی های سازندهٔ خویش این نگارنده را مرهون خود سازند.

با آرزوی توفیق الهی

رضا دشتی

بهار ۱۳۸٦

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر

www.ketab.ir

مقدمه

سرزمین ایران جایگاه ارزشمند و گرانبهای فرهنگ و آیین است و بدون تردید آگاهی از فرهنگ و رسوم اجتماعی ایران زمین بدون توجه به ریشه های آن چندان میسّر نیست.

شناخت جشن ها و اعیاد ملی ایران زمین پژوهشی است در جهت شناسایی و یاد آوری بخشی از فرهنگ و آیین ایرانی که پیشینهٔ چند هزار ساله دارد. جاودانی و ماندگاری پاره ای از جشن های ایران زمین از جمله نوروز، یلدا، چهارشنبه سوری و ... ریشه در ایمان و اعتقاد مردم ایران زمین به اصالت این آداب و سنن دارد.

نگارنده در این اثر پژوهشی، سعی کرده است تا با بررسی کلیه جشن های کهن ایران زمین، چه آنهایی که امروزه متداولند و چه آنهایی که در گذر زمان فراموش شده‌اند، یک چهارچوب کلی از علائق ملی ایران زمین را ترسیم نماید و راز جاودانی این سرزمین کهن که در شادی و نشاط معنی‌دار مردم آن بوده است را یاد آور و متذکر شود. لذا به همین منظور محتوای این پژوهش را در قالب شش بخش کلی به شرح زیر پی ریزی نموده ا ست.

در بخش اول که تحت عنوان بررسی جشن و جایگاه آن در فرهنگ ایران است به شناسایی واژه جشن و کاربرد آن به انضمام کارکرد اجتماعی این واژه در فرهنگ اصیل ایران زمین و ریشه های تاریخی و اسطوره ای آن پرداخته شده است.

بخش دوم، تحت عنوان نوروز، بخشی مفصل است که دارای هشت فصل است. در فصل اول به پیدایش نوروز، فصل دوم چگونگی برگزاری نوروز قبل از اسلام، فصل

www.ketab.ir

سوم چگونگی برگزاری نوروز در دوران اسلامی و در فصل چهارم، به چگونگی برگزاری نوروز در زمان حال پرداخته است. فصل پنجم، که فصلی بسیار مهم نیز می باشد به بررسی نوروز در آیینهٔ روایات اسلامی اشاره دارد، فصل ششم، به نقش و جایگاه نوروز در میان مردمان آسیای مرکزی و قفقاز می پردازد، فصل هفتم که تحت عنوان دیگر جشن‌ها و ملحقات نوروز است به بررسی هفت‌سین، نوروز بزرگ یا نوروز خردادی، شش‌بدر و سیزده بدر اختصاص داده شده و بالاخره در فصل هشتم این بخش سایرجشن‌های بهاره یعنی اردیبهشتگان وخردادگان مورد بررسی قرار می گیرند.

در بخش سوم که تحت عنوان جشن های تابستان است در قالب سه فصل، جشن های تیرگان، امردادگان و شهریورگان مورد تحقیق و کنکاش قرار می گیرند. بخش چهارم هم به بررسی جشن های پاییز اختصاص یافته است، به این شکل که ابتدا جشن مهرگان، سپس جشن آبانگان و نهایتاً جشن آذرگان مورد بررسی قرار می گیرند.

بخش پنجم این پژوهش هم یکی از بخش های پر حجم (نسبت به بخش های دوم تا پنجم) این پژوهش است و در قالب سه فصل که خود به زیر مجموعه های کوچک تری تقسیم می شوند، شکل گرفته است. در فصل اول این بخش به بررسی جشن دیگان و شب یلدا اختصاص داده شده است. فصل دوم تحت جشن های بهمن به بررسی جشن بهمنگان، جشن سده و جشن آبریزان می پردازد و در فصل سوم یا پایانی از این بخش به جشن های اسفندماه اختصاص یافته است به این شکل که ابتدا اسپندار جشن یا جشن مخصوص زنان مورد بررسی قرار می گیرد و سپس جشن سوری یا چهارشنبه سوری.

بخش ششم تحت عنوان گاهنبار یا جشن های فصلی، آخرین بخش این پژوهش می‌باشد و پس از آن تنها فهرست منابع و مآخذ مورد استفاده در متن پژوهش قرار می‌گیرد.

از میان منابع و مآخذ کتاب «آثار الباقیه» ابوریحان بیرونی در بیان آداب و رسوم و جشن های ایرانی بهترین منبع و یکی از بزرگ ترین گنجینه ها برای پژوهش های مردم شناسی، جامعه شناسی، تاریخ و فرهنگ شناسی ایران و بخصوص ایران باستان به شمار می رود. حجم موضوعات پیرامون جشن ها و آداب و رسوم مربوط به آنها در «آثار الباقیه» بسیار است و به جرأت می توان گفت که آثار ابوریحان بیرونی (آثار الباقیه و التفهیم) جزء غنی‌ترین و با ارزش‌ترین منابع مربوط به فرهنگ ایران باستان است.

www.ketab.ir